

Uniwersytet
Wrocławski

Okresy przejściowe – ustrój i prawo

pod redakcją
Jacka Przygodzkiego

USTAWA Z DNIA 17 MARCA 1921 ROKU
KONSTYTUCJA
RZECZYPOSPOLITEJ
POLSKIEJ

 IMIĘ BOGA WSZECHMÓGĄCEGO
MY, NARÓD POLSKI,
dziękując OPATRZNOŚCI za
wyzwolenie nas z półtorawiekowej
niewoli, wspominając z wdzięcznością męstwo i
wytrwałość ofiarnej walki pokoleń, które najlep-
sze wysiłki swoje sprawie niepodległości bez-
przerwy poświęcały, nawiązując do świetnej tra-
dycji niepokomnej Konstytucji 3-go Maja - dobro
całej zjednoczonej i niepodległej Matki-Ojczyzny
mając na oku, a pragnąc Jej być niepodległą,
polegą i bezpieczeństwo oraz ład społeczny
utwierdzić na wiekuijstych zasadach prawa i
wolności, pragnąc zarazem zapewnić rozwój
wbystkich Jej sił moralnych i materialnych dla
dobra całej odradzającej się ludzkości, wbystkim
obywalcetom Rzeczypospolitej równość, a pracy
pożanowanie, należne prawa i szczególną opiekę
Państwa zabezpieczyć - tę oto Ustawę Konsty-
tucyjną, na Sejmie Ustawodawczym Rzeczy-
pospolitej Polskiej uchwalamy
i stanowimy

Okresy przejściowe – ustroj i prawo

Okresy przejściowe – ustrój i prawo

Pod red. Jacka Przygodzkiego

Uniwersytet Wrocławski

ORCID: [0000-0003-2459-933X](https://orcid.org/0000-0003-2459-933X)

Wrocław 2019

Kolegium Redakcyjne

prof. dr hab. Leonard Górnicki – przewodniczący

dr Julian Jezioro – zastępca przewodniczącego

mgr Aleksandra Dorywała – sekretarz

mgr Ewa Galyga-Michowska – członek

mgr Bożena Górna – członek

mgr Tadeusz Juchniewicz – członek

Komitety Redakcyjne Monografii Instytutu Historii Państwa i Prawa

Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii UW

prof. dr hab. Leonard Górnicki – przewodniczący

dr hab. Józef Koredczuk prof. nadzw. UW

dr hab. Jacek Przygodzki

prof. dr hab. Jarosław Rominkiewicz

Recenzent: *dr hab. Piotr Jurek, PWSZ AS Wałbrzych*

© Copyright by Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego

Korekta: *Magdalena Wojcieszak*

Projekt i wykonanie okładki: *Andrzej Malenda*

Skład i opracowanie techniczne: *Bartłomiej Siedlarz, eBooki.com.pl*

na okładce:

Współczesna reprodukcja preambuły Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 17 marca 1921 r. wykonana przez Halinę Lewak w 1988 r. (pióro, tusz, na papierze czerpanym) wg zdjęcia z „Tygodnika Ilustrowanego” nr 14, 31.03.1923, s. 230. Ilustracja znajduje się w zbiorach Biblioteki Sejmowej.

Druk: *Drukarnia Beta-druk, www.betadruk.pl*

Wydawca

E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa.

Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego

ISBN 978-83-66066-75-5 (druk)

ISBN 978-83-66066-76-2 (online)

Spis treści

SŁOWO WSTĘPNE	9
Aleksandra Szymańska	
<i>GLOSSA ORDINARIA</i> JAKO PODSUMOWANIE OSIĄGNIĘĆ GLOSATORÓW	13
Tomasz Kruszewski	
„KSIĘSTWO SŁAWIEŃSKIE LUB SŁAWIEŃSKO-SŁUPSKE” – MI(S)TYCZNY TWÓR NA POMORZU.....	25
Zbigniew Naworski	
PRUSY KRÓLEWSKIE 1569/1573-1598. REWOLUCJA CZY EWOLUCJA?	41
Mateusz Szymura	
BRYTYJSKA USTAWA <i>PROSCRIPTION ACT</i> Z 1746 R. JAKO FORMA REAKCJI NA DZIA- ŁALNOŚĆ RUCHU JAKOBITÓW W XVIII-WIECZNEJ SZKOCJI	55
Andrzej Gaca	
POWSTANIA ZBROJNE ORAZ KONFLIKTY MILITARNE WE WŁOSZECH POD HASŁAMI WYZWOLENIA I ZJEDNOCZENIA WŁOCH OD POCZĄTKU LAT DWUDZIESTYCH DO LAT SZEŚĆDZIESIĄTYCH XIX WIEKU	69
Marian J. Ptak	
PRZEJŚCIOWE OŚRODKI I ORGANY WŁADZY NA ZIEMIACH POLSKICH ZABORU AU- STRIACKIEGO (1918-1921).....	85
Paweł Wiązek	
DEKRET O ORDYNACJI WYBORCZEJ DO SEJMU USTAWODAWCZEGO Z 28 LISTOPA- DA 1918 R. JAKO PRZYKŁAD DOJRZAŁEJ LEGISLACJI OKRESU PRZEJŚCIOWEGO	125
Lukasz Baszak	
SUPREMACJA WŁADZY USTAWODAWCZEJ W OKRESIE PRZEJŚCIOWYM NA PODSTA- WIE MAŁEJ KONSTYTUCJI Z 1919 R.....	137
Józef Koredczuk	
ZABORCZE KODYFIKACJE PRAWA KARNEGO MATERIALNEGO W POLSCE W OKRESIE PRZEJŚCIOWYM W LATACH 1918-1932.....	151
Leonard Górnicki	
PRAWO PRYWATNE MIĘDZYDZIELNICOWE Z 1926 R.	163
Marek Podkowski	
LIKWIDACJA OBSZARÓW DWORSKICH W WOJEWÓDZTWIE POZNAŃSKIM (1933- -1939)	193
Andrzej Pasek	
PRZYCZYNY I CHARAKTER NOWELIZACJI KODEKSU POSTĘPOWANIA KARNEGO Z 1928 R. W POCZĄTKACH POLSKI LUDOWEJ (1944-1950).....	203

Słowo wstępne

Niniejszy tom poświęcony jest tzw. okresom przejściowym w historii państwa i prawa. Są to czasy szczególne, ponieważ występują w periodach trudnych, przełomowych dla narodu, kiedy kończy się *ancien régime*, a powstają nowe struktury państwowe czy rozstrzygnięcia prawne mające zazwyczaj charakter tymczasowy, funkcjonujące aż do wypracowania ostatecznych rozwiązań ustrojowych czy ustawodawczych. Dlatego cechą charakterystyczną takiego fragmentu dziejów jest jego krótkotrwałość.

Monografia powstała na kanwie XXII Konferencji historyków państwa i prawa, która poświęcona była okresom przejściowym, a odbywała się w Polanicy-Zdroju od 27 do 29 września 2018 r. Przedstawiciele krajowych ośrodków historycznoprawnych dyskutowali tam o ustroju i prawie w takich periodach w historii Polski i Europy. Jednak tom nie jest prostym zbiorem referatów wygłoszonych na konferencji, a rozdziały, opublikowane przez autorów, stanowią rezultat pogłębionej refleksji nad problemami poruszonymi w wystąpieniach oraz wnioskami, wynikającymi z oficjalnych i kularowych dyskusji i rozmów. Kolejnym powodem wydania niniejszej książki była rocznica 100-lecia odzyskania niepodległości przez Rzeczpospolitą. Był to czas modelowy dla zrozumienia złożoności okresów przejściowych, bo właśnie Odrodzona musiała zmierzyć się z mnogością systemów prawnych, administracyjnych, skarbowych itp. oraz doprowadzić do stworzenia nowego ustroju państwowego i skodyfikowania prawa.

Rozdziały monografii zostały ułożone w porządku chronologicznym. Dwie pierwsze części poświęcone są czasom średniowiecza. Kolejne trzy rozdziały traktują o czasach nowożytnych i XIX wieku. Najlichnieszą grupę stanowią publikacje o II Rzeczypospolitej, w tomie pomieszczono aż 6 rozdziałów poświęconych tej tematyce. Ostatnia część poświęcona jest pierwszym latom Polski Ludowej. Podsumowując, na dwanaście rozdziałów trzy poświęcone są historii powszechnej, a dziewięć dziejom państwa polskiego.

Tom rozpoczyna opracowanie Aleksandry Szymańskiej poświęcone jednemu z uczonych bolońskich, Accursiusowi, który w XIII w. podjął się podsumowania działalności całej szkoły glosatorów w postaci stworzenia aparatu do wszystkich części *Corpus Iuris Civilis*, który przeszedł do historii prawa pod nazwą *Glossa magna*. Autorka

stwierdza w tekście, że nazwa ta podkreśla nie tylko rozmiary tego przedsięwzięcia, ale także znaczenie, jakie zyskało w nauce i praktyce prawa. Przez następne stulecia teksty kompilacji justyniańskiej były czytane łącznie ze stanowiącą niemal integralną jej część *Glossę*, która stała się autorytatywnym do niej komentarzem. Była ona powszechnie wykorzystywana zarówno w dydaktyce i nauce, jak i w sądownictwie, nieodłącznie towarzysząc prawnikom na różnych etapach życia.

Kolejny rozdział autorstwa Tomasza Kruszewskiego traktuje o kontrowersjach dotyczących istnienia księstwa sławieńsko-słupskiego. Autor dokonuje analizy dokumentów średniowiecznych, które mają dowodzić, że powołana do życia w 1854 r. na Pomorzu Środkowym przez Ludwika Quandta jednostka polityczna tak naprawdę nigdy nie istniała.

Zbigniew Naworski w swoim tekście postanowił odpowiedzieć na pytanie, czy unifikacja Prus Królewskich, przyłączonych do Królestwa Polskiego po II pokoju toruńskim, nastąpiła rewolucyjnie czy ewolucyjnie. Autor konstatował, że trudno tu mówić o rewolucji, bo musiałaby ona trwać ponad trzy dekady. Z drugiej strony, przeobrażenia, które opisał, wprowadzone w Prusach Królewskich w tym okresie były tak głębokie, że zmieniły dosłownie wszystko, nie tylko ustrój, sądownictwo i prawo, ale także, a może przede wszystkim, stosunki społeczne i ekonomiczne.

Rozdział autorstwa Mateusza Szymury poświęcony jest brytyjskiej ustawie *Proscription Act* z 1746 r. Była ona reakcją na ostatnie powstanie jakobitów – zwolenników zdetronizowanej w 1688 r. szkockiej dynastii Stuartów. Akt ten zmierzał do pozbawienia Stuartów zaplecza ludzkiego dla kolejnych działań zbrojnych, uderzał w strukturę klanową, będącą ważnym elementem szkockiego społeczeństwa, szczególnie w północnej części kraju.

Kolejna część monografii autorstwa Andrzeja Gacy ukazuje powstania zbrojne i konflikty militarne we Włoszech, które za cel stawiały sobie zjednoczenie tego państwa. Walki te doprowadziły do powrotu państwa włoskiego na mapy świata jako samodzielnego bytu. Autor konstatował, że mieszkańcy Półwyspu Apenińskiego wzniecili na przestrzeni blisko pięćdziesięciu lat szereg powstań zbrojnych oraz wzięli udział w wielu konfliktach militarnych, co stanowiło bez wątpienia najbardziej znaczący i brzemienisty w skutki okres przejściowy w ich dziejach.

Marian J. Ptak, autor następnego tekstu, przedstawił przejściowe ośrodki i organy władzy na ziemiach polskich zaboru austriackiego. To właśnie na terenie tego zaboru, pod wpływem klęsk militarnych wojsk państw centralnych, doszło do powstania nowych organizacji politycznych wyrażających interesy poszczególnych narodów wchodzących w skład monarchii austro-węgierskiej. Jak pisał autor, nazywano je komitetami, komisjami, ale najczęściej radami narodowymi. Kierowniczą rolę odgrywali w nich

posłowie parlamentarni, reprezentujący także różne stronnictwa czy partie polityczne. Takie organy tworzyli Czesi, Węgrzy, Słowacy czy wspólnie Słoweńcy, Chorwaci i Serbowie. Jednak szczególną aktywność w tworzeniu takich organów przejawiali Polacy zamieszkujący w granicach Austro-Węgier. Autor w tekście podkreślił, że aktywność ta „zasługuje na uwagę przede wszystkim z powodu jej fragmentarycznego i nazbyt schematycznego uwzględniania w nieomal wszystkich dotychczasowych syntezach historii Polski, co powoduje pomijanie albo marginalizowanie jednych ośrodków i organów nowopowstających władz oraz gloryfikowanie innych”.

Rozdział autorstwa Pawła Wiązka to jurydyczna analiza pierwszej ordynacji wyborczej II Rzeczypospolitej, czyli dekretu o ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego z 28 listopada 1918 r. Autor podkreślał doniosłość tego aktu prawnego, ponieważ dał on podwaliny do powołania konstytuancy, czyli Sejmu Ustawodawczego mającego uchwalić ustawę zasadniczą odrodzonego państwa – prawnego fundamentu współczesnego państwa naszego kręgu kulturowo-cywilizacyjnego.

Kolejna część monografii, pióra Łukasza Baszaka, ukazuje problematykę supremacji władzy ustawodawczej w państwie polskim na mocy uchwały Sejmu Ustawodawczego z dnia 20 lutego 1919 r. „o powierzeniu Józefowi Piłsudskiemu dalszego sprawowania urzędu Naczelnika Państwa”, zwanej Małą konstytucją. Autor analizuje jej zapisy, podkreślając, że charakteryzowała się ona odrzuceniem zasady podziału władzy, gdzie pełnię władzy przypisał sobie Sejm, który oprócz władzy ustawodawczej posiadał naczelne kierownictwo w dziedzinie egzekutywy. Z tekstu wynika również, że podstawowe rozwiązania Małej konstytucji wywarły znaczący wpływ na zasady ustrojowe konstytucji z 17 marca 1921 r.

Rozdział autorstwa Józefa Koredczuka poświęcony został pozaborowym kodyfikacjom prawa karnego materialnego w Polsce do czasów uchwalenia Kodeksu karnego w dniu 11 lipca 1932 r. Autor słusznie zauważa, że okres przejściowy obowiązywania dawnego pozaborowego prawa karnego trwał 14 lat, a obowiązywanie Kodeksu karnego jedynie 7 lat. Próby stworzenia prawa karnego międzydzielnicowego nie powiodły się, dlatego przyjęto zasadę dostosowania do nowych warunków obowiązujących pozaborowych kodeksów karnych. Następowало to w drodze ich nowelizacji. Najwięcej razy – 15, był nowelizowany kodeks rosyjski, kodeks karny austriacki – 6 razy, a kodeks niemiecki tylko jeden raz. Autor kolejno poddał analizie powyższe nowelizacje.

Tematyka II Rzeczypospolitej kontynuowana jest w rozdziale autorstwa Leonarda Górnickiego poświęconym prawu prywatnemu międzydzielnicowemu z 1926 r. Autor zauważył, że istnienie takich rozważań było charakterystyczne dla państw powstałych po I wojnie światowej lub takich, którym rozszerzono terytorium. Należały do nich Polska, Czechosłowacja, Rumunia, Litwa, Francja, Włochy, a przede wszystkim Jugosła-

wia. Autor słusznie konstatawał, że „ustawodawca polski stworzył wzorowe rozwiązanie w zakresie uregulowania prawa prywatnego międzydzielnicowego. Przyjął on koncepcję zamieszczenia tych kwestii w odrębnej ustawie, dla której paradygmat stanowiło prawo prywatne międzynarodowe, odrzucając tym samym dawniejszą metodę fragmentarycznego rozstrzygania konfliktów praw międzydzielnicowych, w ustawach odnoszących się do prawa prywatnego międzynarodowego, którymi były zazwyczaj kodeksy cywilne. Wprowadził w życie kodyfikację nowoczesną, opartą na najlepszych osiągnięciach nauki polskiej i zagranicznej i na konwencjach międzynarodowych”.

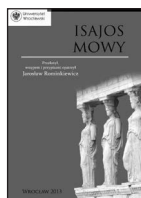
Marek Podkowski jest autorem tekstu dotyczącego likwidacji obszarów dworskich w województwie poznańskim w latach 1933-1939. Problematykę tę rozstrzygnęła ustawa o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego z 23 marca 1933 r., która zniosła istniejące do tego czasu w województwie poznańskim gminy jednostkowe i obszary dworskie, a w ich miejsce wprowadziła jako najniższą jednostkę administracyjną gminy zbiorowe. Zniesienie obszarów dworskich odbyło się poprzez ich przyłączenie do nowo powstałych gmin wiejskich. Nastąpiło to w oparciu o rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych, które zakładały ich likwidację od 1 sierpnia 1934 r. Autor ukazał również działania tzw. komisji likwidacyjnych, które miały zająć się uregulowaniem spraw majątkowych między dotychczasowymi obszarami dworskimi a nowo utworzonymi gminami.

Tom wieńczy rozdział autorstwa Andrzeja Paska dotyczący zmian w Kodeksie postępowania karnego z 1928 r., jakie wprowadzili komuniści po przejęciu władzy w 1944 r. W tekście autor przedstawił kolejne nowele w procedurze karnej dostosowujące ją do nowej rzeczywistości politycznej na terenie naszego państwa. Ostatecznie nowelizacje kodeksu postępowania karnego z lat 1949-1950 stworzyły w istocie nową procedurę karną w porównaniu ze stanem prawnym ukształtowanym w okresie międzywojennym. Recypowały one także rozwiązania proceduralne zastosowane uprzednio w dekretach z zakresu prawa karnego uchwalanych w latach 1944-1946.

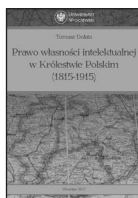
Redaktor monografii wyraża nadzieję, że oddana do rąk Czytelnika książka przyczyni się do lepszego zrozumienia problematyki okresów przejściowych w dziejach państwa, prawa i społeczeństwa. Czasów, kiedy ścierały się różne poglądy na ich strukturę, kiedy należało zdecydować, jak budować organy władzy oraz czy podejmować nowe wyzwania legislacyjne. Szczególnie było to widoczne w Polsce międzywojennej, w czasie istnienia której elity polityczne i intelektualne musiały poradzić sobie z jarzmem 123-letniego okresu rozbiorów. To wzorce z tamtych lat wykorzystywane były do przygotowywania demokratycznych zmian po przejęciu władzy przez obóz opozycji w 1989 r.

Jacek Przygodzki

Ukazały się w serii e-Monografie e-Wydawnictwa WPAE UWr

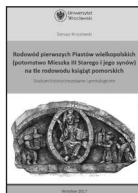
Isajos, Mowy,
przełożył, wstępem i przypisami
opatrzył Jarosław Rominkiewicz,
Wrocław 2013

Tomasz Dolata,
*Prawo własności intelektualnej
w Królestwie Polskim
(1815-1915)*, Wrocław 2017

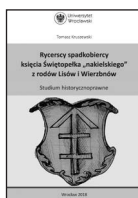
Leonard Górnicki,
*Rozwój idei praw autorskich:
od starożytności do II wojny
światowej*, Wrocław 2013

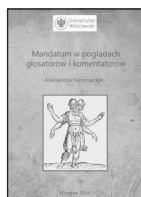
Tomasz Kruszewski, *Rodowód
pierwszych Piastów wielkopol-
skich (potomstwo Mieszka III
Starego i jego synów) na tle
rodowodu książąt pomorskich.
Studium historycznoprawne
i genealogiczne*, Wrocław 2017

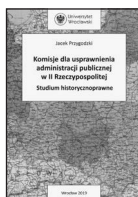
Dobromiła Nowicka,
*Zniesławienie w prawie
rzymskim*, Wrocław 2013

Tomasz Kruszewski,
*Rycerscy spadkobiercy księcia
Świętopelka „nakielskiego”
z rodów Lisów i Wierzbnow.
Studium historycznoprawne*,
Wrocław 2018

Aleksandra Kaczmarczyk,
*Mandatum w poglądach
glosatorów i komentatorów*,
Wrocław 2014

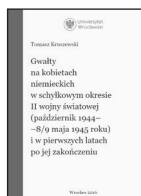
Jacek Przygodzki,
*Komisje dla usprawnienia
administracji publicznej
w II Rzeczypospolitej.
Studium historycznoprawne*,
Wrocław 2019

Tomasz Kruszewski,
*Prowincjonalna opieka
nad chorymi psychicznie
na Śląsku w XIX i pierwszej
połowie XX wieku*,
Wrocław 2016

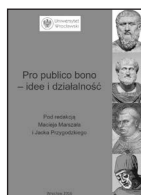
Józef Koredczuk,
*Dziedziczenie nieruchomości
w świetle orzecznictwa sądów
apelacji lwowskiej w okresie
międzywojennym*,
Wrocław 2019

Tomasz Kruszewski,
*Gwałty na kobietach niemieckich
w schyłkowym okresie II wojny
światowej (październik 1944 –
8/9 maja 1945 roku) i w pierw-
szych latach po jej zakończeniu*,
Wrocław 2016

Tomasz Dolata,
*Prawo własności intelek-
tualnej w Królestwie Polskim
(1815-1918)*, wyd. drugie,
rozszerzone, Wrocław 2019

*Pro publico bono –
idee i działalność*,
red. Maciej Marszał,
Jacek Przygodzki, Wrocław 2016

Jarosław Rominkiewicz,
*Nowele Justyniana I i Justyna
II przeciw kazirodczym małżeń-
stwom w Mezopotamii, Osroenie
i Eufratezji*, Wrocław 2019

w przygotowaniu: Tomasz Kruszewski, *Ród Gryfów (Gryfitów), rycerscy potomkowie książąt pomorskich. Studium historycznoprawne*

Niniejszy tom poświęcony jest tzw. okresom przejściowym w historii państwa i prawa. Są to czasy szczególne, ponieważ występują w periodach trudnych, przełomowych dla narodu, kiedy kończy się *ancien régime*, a powstają nowe struktury państwowe czy rozstrzygnięcia prawne mające zazwyczaj charakter tymczasowy, funkcjonujące aż do wypracowania ostatecznych rozwiązań ustrojowych czy ustawodawczych. Dlatego cechą charakterystyczną takiego fragmentu dziejów jest jego krótkotrwałość. [...]

Redaktor monografii wyraża nadzieję, że oddana do rąk Czytelnika książka przyczyni się do lepszego zrozumienia problematyki okresów przejściowych w dziejach państwa, prawa i społeczeństwa. Czasów, kiedy ścierały się różne poglądy na ich strukturę, kiedy należało zdecydować, jak budować organy władzy oraz czy podejmować nowe wyzwania legislacyjne. Szczególnie było to widoczne w Polsce międzywojennej, w czasie istnienia której elity polityczne i intelektualne musiały poradzić sobie z jarzmem 123-letniego okresu rozbiorów. To wzorce z tamtych lat wykorzystywane były do przygotowywania demokratycznych zmian po przejęciu władzy przez obóz opozycji w 1989 r.

Jacek Przygodzki, Słowo wstępne